

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВНИЧА НАУКА
ТА ЗАКОНОДАВСТВО
УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ВЕКТОР РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Монографія

Харків
«Право»
2023

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *В. А. Журавель* (співголова); д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Н. С. Кузнецова* (співголова); д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. М. Бандурка*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *Ю. Г. Барабаш*; д-р юрид. наук, проф. *В. С. Батургарєєва*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Ю. В. Баулін*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Ю. П. Битяк*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *А. Б. Гриняк*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *О. О. Кот*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. Д. Крупчан*; д-р юрид. наук, проф. *В. М. Махінчук*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *Н. М. Оніщенко*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *В. Г. Пилипчук*; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України *С. Г. Сєрьогіна*; д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України *О. В. Скрипнюк*

*Рекомендовано до друку президією
Національної академії правових наук України
(постанова № 133/5 від 29 вересня 2023 р.)*

П68 **Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова (співголова), О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2023. – 902, [2] с.**
ISBN 978-966-998-569-9

Монографію видано з нагоди 30-річчя з дня заснування Національної академії правових наук України. У роботі розглянуто стратегічні напрями розвитку української держави, правової науки, громадянського суспільства в період воєнного стану; теоретико-правові основи становлення і розвитку системи національної безпеки й оборони України; правові засади відновлення економіки України та відшкодування збитків, заподіяних державі, юридичним і фізичним особам, природним ресурсам; вектор європейської інтеграції як основний напрям розбудови українського законодавства; підстави і правові механізми притягнення осіб держави-агресора до кримінальної відповідальності за вчинення на території України воєнних злочинів.

Видання розраховане на парламентарів, посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування та правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями правової науки.

УДК 34(477)“36”+341.17(4)

4.2.3. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасний стан злочинності в Україні та її динаміка під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань. Інформатизація соціального середовища призвела до «технологізації» криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій¹. За таких обставин постає необхідність криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів для того, щоб задіяти всі доступні національні та міжнародні правові механізми для притягнення до кримінальної відповідальності усіх винних в цій війні, доведення невідворотності покарання всіх воєнних злочинців, а також відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ². Серед пріоритетних напрямів удосконалення криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів постають проблеми використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань.

У реаліях російської військової агресії інструменти штучного інтелекту істотно сприяють виявленню, розкриттю та розслідуванню воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Практика показує, що за допомогою технологій штучного інтелекту можна ідентифікувати російських військових за соціальними мережами й записами камер відеоспостереження³. Достатньо активно застосовують-

¹ Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні – шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. № 2. С. 83.

² Shevchuk V.M. Development of digital criminalistics in the conditions of war in Ukraine. *Diversity and inclusion in scientific area*. II International Scientific and Practical Conference (January 26-28, 2023; Warsaw, Poland). №. 140. Warsaw, Poland, Ceac Polonia, SPC «InterConf», 2023. P. 442-450.

³ Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistikairteismo ekspertologija : mokslas, studijos, praktika*. 2022. T. 18. С. 32.

ся технології розпізнавання обличчя *Clearview AI* для боротьби з деінформацією, розпізнавання й ідентифікації загиблих і воєнних злочинців¹. Використання технологій штучного інтелекту допомагає руйнувати міфи про нібито невмирущих солдатів так званої спецоперації, розпізнаючи обличчя трупів російських військових окупантів, відшуковуючи їх у соціальних мережах і за допомогою автодозвонів повідомляючи родичів про їхню смерть².

У сьогоденних реаліях штучний інтелект використовується щоденно у повсякденній діяльності людини, наприклад, для перекладу текстів, створення субтитрів для відео або блокування електронних листів (спаму). При цьому штучний інтелект розглядається як сукупність методів, способів, технологій і засобів (зокрема, апаратних), комп'ютерних програм, які реалізують одну, кілька або всі когнітивні функції, еквівалентні когнітивним функціям людини³; це сконструйований людиною пристрій або комп'ютерна програма зі здобування, оброблення й застосування інформації та формування вмінь, подібних до дій, свідомо виконуваних людиною⁴. Штучний інтелект — це система, що поводить себе розумно, аналізуючи своє оточення й ухвалюючи доволі автономні рішення для досягнення мети⁵. Системи штучного інтелекту можуть бути основаними виключно на програмному забезпеченні та працювати у віртуальному світі (наприклад, голосові синтезатори, програмне забезпечення для аналізу відеозаписів, пошукові системи, системи розпізнавання мовлення й обличчя) або можуть бути інтегрованими в апаратне забезпечення (наприклад, робототехніка, безпілотні транспортні засоби, дрони чи об'єкти мережі «Інтернету речей»).

Попри всі позитивні можливості й потенціал штучного інтелекту, останнім часом такими технологіями дедалі частіше послуговуються злочинці, винаходячи нові способи злочинної діяльності і з використанням новітніх технологій штучного інтелекту. До того ж криміногенні

¹ Федоров М. Технології з розпізнавання облич та штучний інтелект дозволяють знайти кожного / SUNDRIES. 09.04.2022. URL: <https://sundries.com.ua/tekhnohii-z-rozpoznnavannia-oblych-ta-shtuchnyi-intelekt-dozvoliaut-znaity>.

² Konovalova V.O., Shevchuk V.M. Application of digital technologies in criminalistics in the conditions of war. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану*: матеріали круглого столу, присвяч. Всеукр. тижню права (м. Харків, 23 груд. 2022 р.) : електрон. наук. вид.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2022. С.141-146.

³ Баранов О. Ідентифікація робота зі штучним інтелектом як суб'єкта права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : мат-ли друг. наук.-практ. конф. (Київ, 29.11.2018). Київ, 2018. С. 9. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbirnik_tez_19.12.2018-maket_3-converted.pdf.

⁴ Мічурін Є. О. Правова природа штучного інтелекту. *Форум Права*. 2020. № 64 (5). С. 67—75. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4300624>.

⁵ Baltrūnienė J. Dirbtinis intelektas ir duomenų apsauga kriminalistikos plėtros kontekste / Kriminalistikos teorijos plėtra ir teismo ekspertologijos ateitis: liber amicorum profesoriui Egidijui Vidmantui Kurapkai. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2022. P. 203.

чинники застосування штучного інтелекту спричиняють нові загрози та виклики охоронюваним законом інтересам як окремих громадян, так і держави й суспільства загалом, потребуючи адекватних засобів протидії таким кримінально-правовим¹ і криміналістичним засобам². Тому штучний інтелект як останнє наукове досягнення потребує нових криміналістичних ідей і методів, пов'язаних із його використанням у боротьбі зі злочинністю³.

Під час війни арсенал традиційних криміналістичних засобів і форм збирання доказів учинення воєнних злочинів в Україні доволі обмежений через небезпеку для всіх учасників слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та неможливість безпосереднього доступу до місця події⁴, тому виникає потреба у застосуванні інструментів цифрової криміналістики та технологій штучного інтелекту. Крім цього, про європейський вектор розвитку криміналістики та судової експертизи в Україні свідчить застосування європейських стандартів доказування під час кримінального провадження⁵.

Сьогодні важливо враховувати, що для судового розгляду воєнних злочинів та військових кримінальних правопорушень, зокрема, як для судів України, так і будь-якого міжнародного суду основоположним буде *встановлення причинно-наслідкового зв'язку* між винними діями країни-агресора й не тільки окремих військових російських окупантів, а й військово-політичного керівництва рф, і наслідками, що настали, тобто заподіяною шкодою. Для цього досить важливим є правильна робота з доказовою базою, зокрема, збирання, документування та розслідування воєнних злочинів та військових кримінальних правопорушень має здійснюватися з урахуванням міжнародного досвіду та європейських стандартів доказування.

При цьому однією з проблем використання технологій штучного інтелекту під час досудового розслідування є можливі порушення прав людини (щодо захисту конфіденційності особистих даних і втручання у приватне життя). Тому важливо не перебільшувати потенціал і переваги штучного інтелекту, варто зважати на його окремі недоліки. Уба-

¹ Radutniy O. E. Novel Criminal Delicts Related to Digital Human Being. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Т. 1. № 13. С. 16—28. DOI: <http://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.13.204761>

² Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science : Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7—9, 2022)*. Lviv, 2022. P. 896—903.

³ Jackson C. Artificial Intelligence Changing the World of Forensics Science. EasyChair Preprint. 2021. No. 5815. 3 p. URL: <https://easychair.org/publications/preprint/1Fmk>.

⁴ Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369—374. DOI: [10.32782/2524-0374/2022-4/88](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88)

⁵ Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні – шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. № 2. С. 87.

чаємо, що застосовувати штучний інтелект у судочинстві та правоохоронній діяльності припустимо тільки за умови обов'язкового дотримання принципів верховенства права, основних прав людини, поваги до її честі й гідності, рівності перед законом і судом, пропорційності, змагальності сторін, **прозорості, неупередженості та справедливості** тощо.

Сьогодні в реаліях воєнних та глобальних загроз усі практики у сфері міжнародного кримінального правосуддя повинні покращувати своє технічне розуміння новітніх цифрових технологій штучного інтелекту¹ і культивувати глибше сучасне розуміння застосування того, як соціальні мережі, геолокації, розмови мобільного зв'язку, коп'ютерна інформація та інші цифрові сліди й комунікації використовуються в зонах проведення воєнних дій². Зважаючи на воєнну агресію російськими військами на територію України та вчинення ними масових вбивств, гвалтувань, мародерства, сьогодні гостро постає проблема збирання доказів воєнних злочинів. Це потребує активізації та поширення застосування технологій штучного інтелекту при виявленні, документуванні та розслідуванні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Застосування штучного інтелекту в розслідуванні воєнних злочинів в Україні може бути корисним в багатьох аспектах. Основними напрямками, у яких він може бути використаний, є такі: 1) *аналіз супутникових знімків*. Штучний інтелект може допомогти аналізувати великі обсяги супутникових знімків для виявлення змін у ландшафті, зокрема будівель, доріг, об'єктів інфраструктури, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами, а також допомогти в ідентифікації місць, де можуть бути поховані тіла жертв воєнних злочинів³; 2) *аналіз відео- та фотоматеріалів*. Штучний інтелект може бути використано для аналізу великого обсягу відео- та фотоматеріалів, які були зняті на місцях вчинення воєнних злочинів, що, у свою чергу, може допомогти в ідентифікації підозрюваних та свідків, а також встановити, чи були зображені на них об'єкти, які можуть містити криміналістично-значущу інформацію для розслідування таких злочинів⁴; 3) *обробка аудіомате-*

¹ Авдєєва Г. К. Проблеми використання систем штучного інтелекту в роботі органів кримінальної юстиції. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності*: мат-ли наук.-практ. онлайн-семінару (Харків, 05.11.2020). Харків, 2020. С. 6—10.

² Freeman, L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*, 2018. Vol. 41? Issue 2. P. 335. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol41/iss2/1>

³ Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі? / *New Voice*. 08.06.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viy-na-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochini-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html>

⁴ Штучний інтелект Мінцифри викрив окупанта, який потрапив у госпіталь в Кривому Розі - новини України, - LIGA.net URL: <https://tech.liga.net/ua/ukraine/novosti/iskusstvennyu-intellekt-mintsifry-razoblachil-okkupanta-popavshego-v-gospital-v-krivom-roge>

ріалів. За записами телефонних розмов та під час обробки аудіоматеріалів щодо розслідування воєнних злочинів штучний інтелект може допомогти в ідентифікації голосів, які містяться на таких носіях, а також визначити місця, де були здійснені ці розмови; 4) *аналіз соціальних мереж*¹. Аналізуючи соціальні мережі, штучний інтелект може допомогти виявити зв'язки між підозрюваними, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами, та ідентифікувати осіб, які можуть бути свідками воєнних злочинів або мати інформацію про них²; 5) *аналіз даних з медичних закладів*. Штучний інтелект може допомогти в ідентифікації тіл жертв воєнних злочинів, встановленні причини смерті, ідентифікації військовополонених, військових злочинців та їх пошук за даними про хворобу та відомостями про їх ідентифікаційні ознаки, які допомагають встановленню конкретної особи³; 6) *розпізнавання облич*. Штучний інтелект може бути використаний для розпізнавання облич на фото та відео з місць вчинення воєнних злочинів. Це може допомогти в ідентифікації підозрюваних, причетних до вчинення таких злочинів, та встановленню свідків, які можуть повідомити важливу інформацію про розслідувану подію воєнного злочину; 7) *аналіз текстової інформації*. Аналіз штучним інтелектом текстової інформації (наприклад, повідомлень у соціальних мережах та інших джерелах), пов'язаної з воєнними злочинами, сприятиме ідентифікації підозрюваних і свідків та з'ясуванню криміналістично значущої інформації про воєнні злочини, які розслідуються⁴.

Отже, застосування штучного інтелекту може бути корисним для ефективного розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду й допомогти встановити винних і притягти їх до відповідальності за вчиненні злочини. Проте, варто зазначити, що використання штучного інтелекту в розслідуванні таких злочинів має

¹ Дufenюк О.М. Використання соціальних мереж у протидії злочинності – нові виклики і нові можливості. *Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції*: матеріали науково-практичного семінару (22 травня 2020 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 56-61.

² Шевчук В. М. Використання інформації із соціальних інтернет-мереж при розслідуванні кіберзлочинів: криміналістичні проблеми. *Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування*: матеріали панельної дискусії III Харків. міжнар. юридичного форуму (м. Харків, 26 вересня 2019 р.); Нац. юрид. університет ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2019. С.142 -146.

³ Хоменко О. Під Ізюмом знайшли братську могилу українських військових та понад 460 нових поховань. URL: <https://hromadske.ua/posts/pid-izyumom-znajshli-bratsku-mogilu-ukrayinskih-vijskovih-ta-ponad-460-novih-mogil-foto>

⁴ Матулене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: український та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). 2022. С. 37. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/issue/view/18/4-22>

свої виклики та обмеження. Один з найбільших викликів полягає у тому, що війна є ситуацією, в якій може бути складно отримати достовірну інформацію через високу ступінь конфлікту та непередбачуваність ситуації на місці. Також існує ризик використання штучного інтелекту для переслідування політичних опонентів або некоректного відображення даних через певні алгоритмічні недосконалості. Крім того, важливо враховувати законодавчі обмеження щодо застосування штучного інтелекту в розслідуванні злочинів, зокрема, заборони на використання деяких видів даних, які можуть порушувати права людини¹. Усі ці фактори потребують ретельного аналізу та планування перед застосуванням штучного інтелекту в розслідуванні воєнних злочинів. Водночас, застосування штучного інтелекту є потужним інструментом в розслідуванні воєнних злочинів в Україні та може допомогти забезпечити справедливість та притягнути винних до відповідальності за такі вчинені злочини.

Застосування штучного інтелекту та сучасних цифрових технологій у воєнних реаліях дає змогу суттєво підвищити ефективність і прискорити розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Відомо, що майже будь-яку діяльність людей (зокрема, злочинців) у сучасному світі супроводжує своєрідна «слідова картина», особливе місце в якій посідають цифрові сліди² як важливе джерело криміналістичної інформації. За таких обставин можна стверджувати про активізацію тенденцій формування та застосування нового наукового напрямку — цифрової криміналістики (англ. *Digital Criminalistics*)³, яка має стати стратегічним напрямом у розвитку криміналістики.

Убачається, що застосування технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики є закономірним етапом розвитку й формування сучасних криміналістичних знань, який передбачає активне впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістики, судової експертології та юридичної практики. За таких умов реаліях сьогодення необхідно активізувати розроблення нової галузі знань – цифрової криміналістики як стратегічного напрямку розви-

¹ Baltrūnienė J., Shevchuk V. Artificial Intelligence Technologies in Law Enforcement and Justice: Ukrainian and European experience. *Цифрова трансформація кримінального провадження в умовах воєнного стану*: мат-ли Всеукр. круглого столу (Харків, 16.12.2022). Харків, 2022. С. 139.

² Крицька І. О. «Доріжка цифрових слідів»: доказове значення й окремі аспекти збирання та дослідження у кримінальному провадженні. *Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії*: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами кругл. столу (Харків, 18.09.2020). Харків, 2020. С. 92—97.

³ Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, 2022. Т. 18. С. 31—37.

тку сучасної криміналістики. При цьому особливу увагу потрібно звернути на роль криміналістичної дидактики¹, зокрема, криміналістичну підготовку слідчих, судів, прокурорів, детективів, судових експертів у сфері цифрових технологій. Сучасна парадигма криміналістики повинна бути спрямована на подальший розвиток та формування цифрової криміналістики для ефективного вирішення нових завдань в умовах воєнного стану та процесів цифровізації суспільства.

З огляду на викладене, за таких обставин у воєнних реаліях сьогодення нині гостро постає питання про підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів за допомогою активізації використання спеціальних знань, як важливого напрямку удосконалення криміналістичної методики розслідування цієї категорії злочинів.

Використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів підвищує результативність процесу доказування завдяки збиранню такої доказової інформації, яку отримати слідчому без залучення експерта або спеціаліста неможливо. Залучаючи експерта, слідчий не лише отримує його висновок як джерело доказів, а й з'ясовує причинні зв'язки між окремими речовими доказами і слідами, діями певних осіб та фактами порушення міжнародного гуманітарного права².

На місці події залишаються різні предмети (зброя і боєприпаси, воєнна і цивільна техніка, вибухонебезпечні предмети, холодна зброя, різні матеріали і речовини, трупи і їх фрагменти, тощо) та різноманітні сліди (сліди рук, ніг, інструментів, транспортних засобів, сліди пострілу і вибуху, сліди біологічного походження та ін.). Для допомоги у виявленні, вилученні, огляді, оцінці доказової значущості і якісної фіксації доказів згідно з ч. 2 ст. 71 КПК України залучаються спеціалісти певних експертних спеціальностей. Зокрема, під час огляду трупа судовий медик допомагає слідчому визначити характер тілесних ушкоджень та здійснити їх опис у протоколі з використанням спеціальної медичної термінології.

Електронні пристрої, вилучені у колаборантів або російських військовополонених, слугують сховищем загальної і особистої інформації, відомостей щодо різного роду подій і явищ, дій окремих осіб, тощо. Завдяки тому, що сучасні мобільні телефони мають широкий набір функцій (здійснення і приймання дзвінків, телефонна книга, фото- і відеокамера, диктофон, доступ до інтернету, створення і редагування текстових файлів і повідомлень, електронна пошта, соціальні мережі,

¹ Malewski H., Kurapka V.E., Tamelé I. Motivation and expectations of students-an important factor in the implementation of the new bachelor's degree program "Law and Criminalistics. *The Criminalist of the First Printing*. 2021. Issue 21. P. 12-26.

² Авдеева Г.К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 43. С. 88. DOI: <http://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-43-70>.

месенджери і сервіси спілкування та ін.), вони зберігають цифрові сліди користування цими функціями і слугують своєрідними архівами особистої інформації¹. Така інформація може бути включена до доказової бази лише за умови її виявлення, вилучення, дослідження і процесуального закріплення. Для якісного виконання цих завдань залучаються спеціалісти в ІТ-сфері, які за допомогою сучасних портативних апаратно-програмних комплексів «Cellebrite UFED Touch 2 Ultimate» та «Cellebrite UFED 4 PC Physical Analyzer» виявляють, декодують і аналізують цифрові дані, отримані з мобільних телефонів. Зокрема, такі комплекси дозволяють: вилучити дані без введення графічного ключа, паролю чи PIN-коду з пристроїв Android, Apple та ін.; відновлювати раніше видалену інформацію; дешифрувати зашифровану базу даних історії WhatsApp; вилучити дані додатків, паролі, миттєві повідомлення (зокрема, з месенджерів Viber, WhatsApp та Telegram), контакти, SMS-повідомлення, електронні листи, аудіо- та відеофайли, журнали викликів, інформацію про місцезнаходження телефону та маршрут пересування його власника шляхом аналізу історії використання точок доступу до Wi-Fi-мереж, тощо². Для дослідження цієї інформації і перетворення її в процесуальні джерела доказів залучають судового експерта згідно з ч. 1 ст. 243 КПК України.

Під час розслідування воєнних злочинів призначаються різні види судової експертизи. Зокрема, документи, перехоплені телефонні розмови військових РФ та інша інформація (в т.ч. – в цифровій формі) часто потребує дослідження в межах технічної експертизи документів, почеркознавчої та авторознавчої експертиз, експертизи відео- та звукозапису. Факти і способи передавання певними особами-колаборантами інформації про розташування стратегічних та військових об'єктів в Україні представникам країни-агресора встановлюються за допомогою експертизи телекомунікаційних систем.

Для виявлення, розшифрування і дослідження інформації, що містяться на комп'ютерних носіях, в мобільних телефонах, на флешносіях тощо, призначається експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

¹ Авдєєва Галина. Цифрові докази у кримінальному провадженні. *Omni, criminologia, știința. Culegerea materialelor științifice elaborate în baza comunicărilor de la Conferința științifică internațională, organizată cu ocazia aniversării a 40 de ani de activitate pe făgașul învățământului și științei și 65 de ani de viață a criminologului Valeriu Bujor, 24 martie 2023, Chișinău. Ediția a 2-a, Vol. 1, 2023. P. 370. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/370-374_5.pdf.*

² Кобець М. В. Апаратно-програмний комплекс «Cellebrite Ufed» як засіб отримання інформації з мобільних терміналів. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2023 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 71.

У межах військової експертизи вирішуються такі завдання: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань та ін.¹

Уламки вилучених з місця події балістичних об'єктів (снарядів або ракет), досліджуються в межах судово-балістичної експертизи, основними завданнями якої є визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї, гранатометів реактивних та нерективних, мінометів, артилерійських гармат, протитанкових ракетних комплексів, реактивних систем залпового вогню, зенітно-ракетних комплексів та боєприпасів до них ².

При розслідуванні катувань судово-медичний експерт за результатами дослідження потерпілих формує висновок про причину тілесних ушкоджень згідно зі Стамбульським протоколом³. При розслідуванні згвалтувань проводяться судово-медичні та генетичні експертизи, а також трасологічні (слідів рук, ніг та взуття, інших частин тіла).

У межах судово-медичної експертизи трупів вирішуються питання щодо ідентифікації осіб за їх останками, визначення причин смерті, тривалості помертвого періоду, характеру, механізму утворення та локалізації тілесних ушкоджень (встановлюється їх розмір, форма, кількість, напрям та ін. ознаки).

Робота судового медика значно ускладнюється у таких випадках: труп перебував тривалий час на відкритому вологому повітрі або був похований у вологих ґрунтах; труп фрагментований внаслідок тяжких вибухових, вогнепальних та інших пошкоджень; труп кілька разів переміщався сторонніми особами, змінювалось місце поховання, тощо⁴.

Для визначення технічного стану пошкоджених будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів призначається будівельно-технічна експертиза, а для вста-

¹ Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). Редакція від 20.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0#w1_3

² Там само.

³ Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. ООН. Нью-Йорк ; Женева, 2004. 137 с. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>

⁴ Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2022. С. 372. DOI: <http://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88>.

новлення розміру завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, споруді тощо) - оціночно-будівельна експертиза.

За допомогою товарознавчої експертизи можна встановити розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок його пошкодження (при обстрілах, бомбардуваннях, пожежах, тощо) або викрадення.

Проведення транспортно-товарознавчої експертизи дозволяє встановити вартість матеріального збитку, завданого власнику транспортного засобу унаслідок злочинних дій військових рф (обстріли з вогнепальної зброї, викрадення та ін.).

У межах фототехнічної експертизи здійснюється ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на фотознімках та відеозаписах, на яких зафіксовані факти злочинної діяльності військових РФ або її наслідки, а також встановлюються факти наявності або відсутності подробиці (монтажу) фото- та відеоматеріалів.

Експертизи вибухових пристроїв призначається з метою визначення виду вибуху та його потужності, встановлення конструкції вибухового пристрою та способу його виготовлення, установлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо).

Екологічна експертиза дозволяє встановити безпосередні причини заподіяної військовими РФ екологічної шкоди та обставини, пов'язані з порушеннями умов експлуатації потенційно небезпечних об'єктів, а також з діями, які сприяли заподіянню шкоди здоров'ю людини (смерті людини) або призвели до інших тяжких наслідків.

Варто зауважити, що під час розслідування воєнних злочинів важливого значення набуває зв'язок використання спеціальних знань при збирання цифрових слідів, а також визначення можливостей судово-експертних досліджень, оцінки та використання результатів судових експертиз у доказуванні в умовах активізації застосування цифрових технологій¹. На сьогодні об'єкти в цифровому вигляді надходять на судову експертизу як на окремих носіях інформації, так і в комп'ютерних системах. Тому для законного отримання цифрових слідів під час розслідування воєнних злочинів необхідне використання відповідних спеціальних знань, а також проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи та експертизи телекомунікаційних систем і засобів (дослідження цифрових та аналогових приладів)².

¹ Матулене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: український та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (29). 2022. С.12-46. С. 37. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/issue/view/18/4-22>

² Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12–27.

Результати узагальнення 75 кримінальних проваджень показали, що ло 24 лютого 2022 р. під час розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи найчастіше призначалися такі експертизи: судово-медична – 86,3 %, генотипоскопічна (ДНК) – 2,8 %, цитологічна – 15,2 %, криміналістична – 65,8 % (у тому числі дактилоскопічна – 52,5 %, слідів ніг і взуття – 18,5 %, слідів знарядь зламу й інструментів – 7,4 %, вузлів і петель – 2,9 %, фотопортретна – 3,8 %, технічна експертиза документів – 2,9 %, судово-хімічна – 6,7 %, судово-біологічна – 16,5 %, ґрунтознавча – 3,4 %, металознавча – 2,4 % та ін.), почеркознавча – 2,9 %, товарознавча – 9,5 %, пожежно-технічна – 1,7 % та ін.

Як показують результати анкетування 125 слідчих, 76,9 % з них завжди під час розслідування злочинів залучають експерта, а 16,2 % слідчих повідомили, що їм доводилося двічі призначати експертизу (первинну і повторну) з метою вирішення тих самих питань. У деяких випадках (2,4 %) висновки експерта навіть спростували слідчу версію. 85 % респондентів зазначили, що залучення експерта позитивно позначається на їхній діяльності й значно прискорює встановлення фактів, що мають значення у провадженні, що у свою чергу зменшує строки розслідування злочинів.

Хоча через масштабність і масовість воєнних злочинів збільшилася потреба у проведенні різних видів судової експертизи, виїзд значної кількості державних і приватних експертів за межі країни або свого населеного пункту призвів до суттєвих складнощів у залученні експертів. Залучення приватного експерта до проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз взагалі заборонено (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»). Іноземним експертам чинне законодавство України не дозволяє самостійно здійснювати експертну діяльність або разом з приватними судовими експертами, а дозволяє виконувати судово-експертну діяльність лише в складі комісій із державними судовими експертами, незважаючи на наявність підтвердження національними сертифікатами їх компетенції¹.

Таке регулювання судово-експертної діяльності не повною мірою відповідає критеріям, викладеним в «Настановах щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи»² у кримінальних, цивільних та адміністративних провадженнях. Зокрема, згідно з п. п. 53,54 Настанов РЄ професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям

¹ Авдєєва Г.К. Проблеми і перспективи реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції. *Науковий журнал «Ампаро»*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Спецвипуск. Том 1. 182 с. Спецвипуск. С. 10. DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-спец-1-01> (С. 7-14).

² Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States : adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). URL: <https://rm.coe.int/168074827ам>.

надана можливість складати власні списки (каталоги) потенційних судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз. Список судових експертів має мати лише рекомендаційний характер під час обрання експерта, а суд має право призначати експерта, який до нього не включений (п. 33 Настанов). При цьому залучатися до проведення експертиз можуть не лише професійні експерти, а навіть ті, які раніше не мали досвіду проведення судових експертиз (п.п. 40-41 Настанов).

В умовах воєнного стану та мирної розбудови України є доцільним полегшити процес залучення експерта у кримінальному провадженні з метою підвищення якості доказів і їх ефективного використання у національних судах та в міжнародних судових інстанціях (зокрема, в Європейському суді з прав людини та в Міжнародному Кримінальному Суді), а саме:

- скасувати монополію державних експертних установ і окремих експертів на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (окрім дослідження об'єктів, обіг яких обмежено державою) та одночасно посилити індивідуальну відповідальність експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків;

- надати дозвіл професійним організаціям судових експертів складати власні списки експертів і пропонувати їх правоохоронним органам, правозахисним організаціям, суду, адвокатам та потерпілим;

- дозволити залучення як самостійних експертів громадян інших держав¹.

Таким чином, важливими напрямками удосконалення розслідування воєнних злочинів в Україні є використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань, які потребують подальших наукових досліджень із врахуванням міжнародного досвіду та сучасної практики. Сьогодні криміналістика обрала європейський вектор розвитку. Європейські підходи виявляються та забезпечуються й у застосуванні стандартів доказування під час кримінального провадження, у тому числі й при розслідуванні воєнних злочинів за допомогою використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань.

¹ Авдєєва Г.К. Проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Актуальні проблеми національного законодавства: зб. матеріалів Всеукр. Наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 17 листоп. 2022 р. Ч. 1. Кропивницький, 2022. С. 112.